

Barica Marentič Požarnik, Jana Kalin, Barbara Šteh,
Milena Valenčič Zuljan

Učitelji v prenovi – strokovna avtonomija in odgovornost

Filozofska fakulteta je izdala knjigo z naslovom Učitelji v prenovi – strokovna avtonomija in odgovornost, ki so jo napisale ddr. Barica Marentič Požarnik, dr. Jana Kalin, dr. Barbara Šteh in dr. Milena Valenčič Zuljan.

Delo je evalvacijska študija nekaterih vprašanj kurikularne preнове šolstva pri nas in spreminjanja učiteljevega položaja. Kot piše v uvodu, je namen dela ugotoviti, kako osnovnošolski in srednješolski učitelji razumejo cilje kurikularne preнове, katere spremembe uvajajo v pouk, kako ocenjujejo svojo pripravljenost na novosti, v čem bi potrebovali dodatno znanje, pomoč in oporo, kaj jih spodbuja in ovira pri uveljavljanju strokovne avtonomije.

Kot avtorice zapišejo, je eden od namenov pričujočega dela pokazati, kje nastajajo največje razlike oziroma težave pri uresničevanju nacionalnega kurikuluma, kot je opredeljen v Beli knjigi.

V uvodu *teoretičnega dela* je pozornost posvečena vprašanjem učiteljeve avtonomije in njenega bistva, to je možnosti in sposobnosti (so)odločanja o strokovnih zadevah, pri čemer se loči »šibka« in »krepka« avtonomija. Definirajo se še pojmi, kot so razširjen, odprt, omejen, novi profesionalizem, pojasnjujejo notranje in zunanje meje avtonomije, kar si lahko v nekem pomenu razlagamo tudi kot razmerje med subjektivnimi in objektivnimi pogoji, ki določajo učiteljevo avtonomijo. Pravzaprav je večno vprašanje, kakšno je pravo razmerje med »notranjimi« in »zunanji« mejami avtonomije.

Po mnenju avtoric je eden od problemov uresničevanja avtonomije preveč normativnih predpisov, z eksternim preverjanjem vred, ki kot zunanji okvir dajajo učiteljem premalo možnosti za avtonomno delo.

Profesionalna usposobljenost je eden od temeljnih pogojev učiteljeve avtonomije; učitelj s pomanjkljivo (slabo) strokovno izobrazbo se namreč avtonomije boji, ker ne ve, kaj z njo početi. Po mnenju avtoric naš sistem izobraževanja pomanjkljivo usposablja učitelje za to vlogo (še zlasti predmetnih učiteljev), slabo je urejeno pripravništvo in premalo poskrbljeno za stalno strokovno usposabljanje. Seveda krivde za vse te pomanjkljivosti ni mogoče naprtiti samo šolski politiki in sistemskim ukrepom. Velik del »zaslug« za to gre pripisati tudi subjektivnim dejavnikom, vplivnim nosilcem posameznih predmetnih znanosti z določenimi izoblikovanimi stališči o vlogi posameznega predmeta v šoli ter temu ustrezno oblikovanemu (pričakovanemu) učiteljevemu liku.

Okoli tega se vrtijo tudi vprašanja *empiričnega raziskovanja*.

V raziskavo so bili zajeti učitelji osnovnih (devetletke) in srednjih šol (gimnazijski program), ki so v dveh letih (2000–2002) za pouk uporabljali prenovljene programe.

Za zbiranje podatkov je bil oblikovan enoten vprašalnik, ki je priložen delu.

Predloženo besedilo sicer podrobno razčlenjuje raziskovalna vprašanja, metodo raziskovanja, subjekte, pripomočke, postopke zbiranja in statistične obdelave podatkov.

Empirična analiza prikazuje rezultate odgovorov na naslednja širša raziskovalna vprašanja: kako učitelji pojmujejo prenavo in doživljajo avtonomijo; kako učitelji pojmujejo namen prenave; učiteljeva presoja razbremenjenosti učnih načrtov, vpeljanih sprememb, podpore, pomoči in ovir pri tem; učiteljeva presoja vpliva različnih dejavnikov na pouk in od česa; učiteljeva presoja lastne usposobljenosti za strokovno delo; pogledi učiteljev na cilje, njihovo doseganje in kriterije ocenjevanja; pojmovanje učiteljeve vloge.

Na ta raziskovalna vprašanja se navezuje še vrsta podvprašanj, od razumevanja ciljev kurikularne prenave prek vprašanj pripravljenosti in usposobljenosti za spremembe do ocenjevanja. Delo torej raziskuje procese in spremembe, ki se dogajajo na »oddelčnem« in predmetnem nivoju ter se nanašajo na analizo položaja učitelja, njegove vloge in usposobljenosti za sprejemanje nove vloge ter spreminjanje šolskega dela.

Študija je pisana metodološko logično, jasno, pregledno, preprosto, razumljivo širokemu krogu strokovnih delavcev, vendar metodološko korektno. Sprotne interpretacije dobljenih podatkov sicer niso preveč izčrpne, kar pa je po mojem mnenju prednost, ker se tako ne zapirajo »obzorja« interpretacijam drugih, še zlasti učiteljem. Izčrpnější so zaključki in predlogi.

V *zaključkih in predlogih* se povzemajo najpomembnejše ugotovitve empirije in izpeljujejo kar precej natančno oblikovani predlogi za delo. Vsakdo, ki ga zadeva kurikularna reforma, še zlasti pa tisti, ki se ukvarjajo z didaktično prenavo šole, bodo lahko našli svoje mesto in vlogo.

Ugotovljeno je, da je pojmovanje avtonomije pri učiteljih zelo različno, da se stopnja njihove avtonomije ni spremenila, da so bolj kot predmetni učitelji avtonomni razredni učitelji. Od stopnje šole je odvisno tudi razumevanje namena prenave. Razredni učitelji vidijo kot poglobitveni namen prenave »šolo po meri učencev«, predmetni učitelji pa izpostavljajo predvsem bolj kakovostno delo. Raziskava je pokazala, da se namen kurikularne prenave razume precej zožano, še zlasti pri gimnazijskih učiteljih. Večina učiteljev tudi ugotavlja, da učni načrti niso bili razbremenjeni, kot so želeli. Učitelji so v pouk vnašali tudi spremembe. Vsebinske spremembe so najpogostejše za gimnazijske učitelje, spremembe pri načinih pridobivanja znanja ter utrjevanja pa za razredne učitelje. Dve tretjini osnovnošolskih učiteljev menita, da sta bili deležni dovolj podpore pri svojem delu. Da več kot četrtina gimnazijskih učiteljev meni, da take podpore ne potrebuje, pa je bilo pričakovati. Zato imajo avtorji svojo interpretacijo. Razumljivo je, da strokovno pomoč učitelji iščejo in tudi najdejo med kolegi (součitelji) na šoli. Ni pa po našem mnenju presenetljivo, da redkeje, kot bi pričakovali, iščejo podporo pri

svetovalnih delavcih. To je bilo ugotovljeno že z empirično raziskavo o organizacijski in vsebinski podobi pedagoške službe leta 1991. Raziskava je tudi pokazala, da večina učiteljev meni, da zunanje preverjanje vpliva (tudi negativno) na delo pri pouku. Kar zadeva njihovo oceno o usposobljenosti, menijo, da so najbolj usposobljeni v poznavanju vsebinskih novosti pri predmetu, za učinkljivo načrtovanje pouka in vpeljevanje različnih oblik in metod pouka (torej za vodenje učnega procesa), najslabše pa za integracijo otrok s posebnimi potrebami, uvajanje nivojskega pouka in obvladovanje razreda (odnosov, vzdušja, kulture sodelovanja itn.). Verjetno bi jim prav na tem področju največ lahko pomagali svetovalni delavci, vendar so za mnoge učitelje ta vprašanja drugotnega pomena. Premalo se zavedajo, kako močno vplivajo ta vprašanja na učenje in učno delo v razredu. Lahko rečemo, da so bili pričakovani rezultati raziskovanja prednosti in slabosti nivojskega pouka. Homogenost skupin, ki se z organizacijo nivojev same po sebi oblikujejo, je, kot ugotavljajo učitelji, tako prednost kot slabost.

Največja vrednost študije je, da o vlogi, položaju, usposobljenosti, šibkih in močnih področjih, odlikah in pomanjkljivostih svojega dela in dela šole, kurikulumih in kurikularnih ciljih govorijo učitelji, torej tisti, ki vse te spremembe neposredno doživljajo in izkušajo. Če jim dajemo in priznavamo avtonomijo, če verjamemo vanje in v njihove sposobnosti, potem je logično, da morajo biti učitelji tudi prvi ocenjevalci svojega dela, njihove ocene (samovrednotenje) pa vsaj enakovredne in enako pomembne kot zunanje ocenjevanje.

Študija ima več vrst uporabnosti:

– Njena uporabnost je najprej v tem, da so rezultati lahko pomembna podlaga oziroma izhodišče za dopolnjevanje šolske politike. Evalvacijska študija namreč pokaže močne in šibke strani šolske prakse v izvajanju kurikularnih ciljev (sprememb), nalog, usposobljenosti ter dožemanja položaja in avtonomije učiteljev. Ker se (logično) stopnja in kakovost uresničevanja kurikularne pre-nove merita po stopnji uresničevanja v praksi in ker je zatečena praksa tudi realno izhodišče za sprejemanje novih spodbud razvoja, je pričujoča raziskava lahko izhodišče šolski politiki za sprejemanje novih, konkretnjših ukrepov in postopkov za uresničevanje ciljev kurikularne prenove, povezane z učiteljem in njegovim delom v razredu.

– Študija je uporabna tudi za načrtovanje strategije notranje prenove posameznih šol. Ravnateljem, svetovalnim delavcem in učiteljem bo lahko v pomoč pri ocenjevanju svojega položaja in dela, pri načrtovanju razvojnih programov šole ter kratkoročnega in dolgoročnega strokovnega spopolnjevanja. Raziskava je znova potrdila, da usposabljanje ne sme biti usmerjeno samo v spopolnjevanje v ožje strokovno področje, pač pa tudi v pridobivanje potrebne pedagoškega in andragoškega znanja za usmerjanje dela posameznih skupin učencev, obvladovanje razreda, sposobnosti za sodelovanje s kolegi itn.

– Študija bo lahko v pomoč učiteljem, ki pripravljajo in usposablajo osnovnošolske in srednješolske učitelje. Opozarja jih, kakšno je resnično stanje, na kaj naj bi bili še posebno pozorni. Študija bo zato lahko tudi v pomoč študentom pri pridobivanju znanja in usposabljanju za učiteljevanje. To je zagotovilo, da se bo delo znašlo tudi na policah osnovnih in srednjih šolah ter fakultet, ki usposabljaajo učitelje.